

TOPLUMSAL FAYDA MI, BİREYSEL HAKLAR MI? KLASİK FAYDACILIK VE RAWLSÇU ADALET ANLAYIŞININ KARŞILAŞTIRMALI İNCELEMESİ

SOCIAL GOOD OR INDIVIDUAL RIGHTS? COMPARATIVE ANALYSIS OF CLASSICAL UTILITARIANISM AND THE RAWLSAN CONCEPT OF JUSTICE

Öz

Bu çalışma, klasik faydacılık ile John Rawls'un adalet anlayışını karşılaştırmalı olarak ele almakta ve adalet kavramına dair iki temel teorik yaklaşımı incelemektedir. Klasik faydacılık, Jeremy Bentham'ın "en büyük mutluluk" ilkesine dayanarak eylemlerin ahlaki değerini sonuçlarına göre belirler; John Stuart Mill ise bireysel özgürlükleri daha fazla gözetken kuralcı bir faydacılık önerir. Her iki yaklaşımda da bireysel haklar, toplumsal fayda karşısında ikincil konumda kalabilir. Buna karşın Rawls, adaletin toplam faydayla değil, fırsat eşitliği ve temel özgürlüklerin eşit dağılımıyla sağlanabileceğini savunur. "Orijinal durum" ve "cehalet perdesi" kavramları aracılığıyla, bireylerin kişisel çıkarlarından bağımsız olarak adil ilkelere ulaşabileceği varsayılır. Rawls'un yaklaşımı, toplumdaki doğal eşitsizliklerin giderilmesi ve dezavantajlı grupların korunması gerektiğini vurgular. Çalışma, klasik faydacılığın kamu politikalarında etkinlik sağlayan yönlerini kabul etmekle birlikte bireysel hakları ihmal edebileceği riskini ortaya koyar. Rawls'un teorisi ise daha kapsayıcı ve eşitlikçi bir çerçeve sunsa da uygulamada soyut ve idealist kalabilmektedir. Sonuç olarak, bu iki yaklaşım arasında teorik farklılıklar bulunsa da adaletin hem etkinlik hem de hakkaniyet temelinde yeniden düşünülmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Ş. Şeyda ZEYNEL*

* Dr., Bağımsız Araştırmacı

E-posta/E-mail:

seyda.zeynel@hotmail.com

Orcid: 0000-0002-3939-8859

Anahtar Kelimeler: Adalet, Faydacılık, John Rawls, Refah, Hakkaniyet.

Abstract

This study contrasts classical utilitarianism with John Rawls' theory of justice, analyzing two essential theoretical frameworks about the term. Classical utilitarianism posits that the moral worth of actions is contingent upon their outcomes, adhering to Jeremy Bentham's criterion of 'the greatest happiness.' In contrast, John Stuart Mill promotes a more individualistic interpretation of utilitarianism. In both methodologies, individual rights may be subordinate to the collective welfare. Rawls contends that justice is attainable not via aggregate utility but via the equality of opportunity and the equitable allocation of fundamental liberties. The concepts of the 'initial stance' and the 'veil of ignorance' claim that individuals can freely derive equitable principles, irrespective of their self-interest. Rawls's methodology underscores the necessity of eradicating natural disparities within society and safeguarding marginalized groups. The study recognizes the beneficial aspects of classical utilitarianism in public policy but may neglect individual rights. Rawls's theory provides a more inclusive and equal framework; nonetheless, it may be perceived as abstract and idealistic in application. In conclusion, although there are theoretical distinctions between these two methodologies, the significance of reevaluating justice based on both efficiency and equity is underscored.

Keywords: Justice, Utilitarianism, John Rawls, Social Welfare, Fairness.

Başvuru/Submitted: 20.09.2025

Kabul/Accepted: 05.02.2026

Giriş

Adalet kavramı, siyaset felsefesinin en temel ve en tartışmalı kavramlarından biridir. Siyaset felsefesi literatüründe adaletin nasıl temellendirileceği, hangi ilkeler doğrultusunda sağlanacağı ve birey–toplum ilişkisi içerisinde nasıl konumlandırılacağı, farklı kuramsal yaklaşımlar tarafından farklı biçimlerde ele alınmıştır.

Günümüzde adalet tartışmaları, yalnızca soyut ahlaki ilkeler etrafında değil; aynı zamanda toplumsal eşitsizlikler, refahın dağılımı, temel hak ve özgürlüklerin sınırları ile devletin bu alanlardaki rolü gibi somut politik sorunlar üzerinden yürütülmektedir. Özellikle modern siyaset teorisinde adalet, bir yandan toplam toplumsal faydanın nasıl maksimize edileceği sorusuyla, diğer yandan bireylerin dokunulmaz haklarının hangi koşullarda korunması gerektiği problemiyle birlikte ele alınmaktadır. Bu çerçevede sonuç temelli yaklaşımlar ile hak ve hakkaniyet temelli yaklaşımlar arasındaki gerilim, çağdaş adalet tartışmalarının merkezinde yer almaktadır.

Bu tartışma bağlamında kökenleri farklı dönemlere uzansa da çağdaş siyaset teorisinin adalet tartışmalarında en etkili iki yaklaşım klasik faydacılık ile John Rawls’un hakkaniyete dayalı adalet anlayışıdır. Klasik faydacılık, Jeremy Bentham ve John Stuart Mill gibi düşünürlerin öncülüğünde, eylemlerin doğruluğunu sonuçları üzerinden değerlendiren ve toplumsal faydanın en üst düzeye çıkarılmasını amaçlayan bir etik ve siyaset anlayışını temsil eder. Bu yaklaşımda bireysel haklar, çoğunluğun refahını artırma amacı doğrultusunda ikincil konuma itilebilmektedir. Bu yönüyle faydacılık, toplumsal refahı önceleyen güçlü fakat tartışmalı bir normatif teori olarak siyaset felsefesinde önemli bir yer tutmaktadır.

Buna karşılık John Rawls, adaleti yalnızca ortaya çıkan sonuçlar üzerinden değil; süreçlerin hakkaniyetli olması ve bireylerin eşit temel haklara sahip olması gerektiği varsayımı üzerinden temellendirir. Rawls’un adalet teorisi, liberal siyaset felsefesinin modern bir yorumu olarak, özellikle dezavantajlı grupların korunmasına, fırsat eşitliğinin sağlanmasına ve siyasal karar alma süreçlerinde tarafsızlık ilkesinin tesis edilmesine odaklanmaktadır. Rawls, teorisini “orijinal konum” ve “cehalet perdesi” gibi düşünce deneyleri aracılığıyla yapılandırmış; bireylerin toplum içindeki konumlarını bilmedikleri bir durumda adalet ilkelerinin nasıl belirleneceğini göstermeye çalışmıştır. Bu yaklaşım, adaleti yalnızca sonuçlara indirgemeyen; sonuçlara götüren süreçlerin de ahlaki açıdan meşru olmasını talep eden bir normatif çerçeve sunmaktadır.

John Rawls’un adalet teorisine göre toplam faydanın maksimize edilmesinden ziyade eşitlik ilkesi doğrultusunda her bir bireyin ayrı ayrı korunması ve desteklenmesi esas alınmalıdır. Bu yönüyle Rawls, adaleti çoğunluğun refahına indirgemeyen; bireylerin dokunulmaz haklarını adaletin asli unsuru olarak gören bir alternatif ortaya koymaktadır. Dolayısıyla faydacılığın belirli bireylerin haklarını göz ardı ederek toplam mutluluğu artırma eğilimi, Rawls’un her bireyin haklarını ve temel ihtiyaçlarını gözeterik adalet sağlama amacıyla belirgin bir karşıtlık içindedir.

Bu iki farklı adalet anlayışı somut bir örnek üzerinden daha açık biçimde ortaya konulabilir. Faydacı yaklaşıma göre bir hükümet, toplumun genel mutluluğunu artırmak amacıyla eğitim bütçesini belirlerken, en fazla faydayı sağlayacağını düşündüğü, eğitime erişimde yapısal engellerle karşılaşmayan ve temel odağı yalnızca eğitim olan genç nüfusun bulunduğu bölgelere kaynaklarını yönlendirebilir. Bu durumda eğitime erişimde zorluk yaşayan ya da çalışmak zorunda olduğu için eğitimden yeterince yararlanamayan grupların daha az desteklenmesi, toplam toplumsal faydanın artırılması hedefi doğrultusunda kabul edilebilir görülebilir. Toplumsal mutluluğun toplam düzeyinin yükselmesi esas alındığında, bireysel kayıplar ikincil önemde değerlendirilmektedir.

Ancak Rawls’a göre adalet, yalnızca toplam mutluluğun artmasıyla değil; toplumdaki herkesin temel haklarının güvence altına alınmasıyla sağlanabilir. Rawls, faydacı yaklaşımdan farklı olarak, özellikle en dezavantajlı grupların öncelikli olarak desteklenmesi gerektiğini

savunur. Bu bağlamda düşük gelirli ailelerden gelen, eğitime erişimde yapısal engellerle karşılaşan ya da çalışmak zorunda olduğu için eğitim olanaklarından yeterince yararlanamayan çocukların özel olarak desteklenmesi, Rawlsçu adalet anlayışının doğrudan bir sonucu olarak ortaya çıkar. Çünkü ona göre adalet, yalnızca toplam refahı değil, her bireyin eşit haklara sahip olmasını ve bu haklardan fiilen yararlanabilmesini gerektirir.

Ayrıca bu iki yaklaşım arasındaki karşıtlık, yalnızca soyut bir felsefi ayırım olarak değil; eğitim, sağlık, sosyal politika, gelir dağılımı ve dezavantajlı grupların korunması gibi alanlarda alınan somut siyasal kararların hangi adalet anlayışıyla temellendirileceği sorusu açısından da belirleyici kabul edilebilir. Bu nedenle faydacılık ile Rawls'un hakkaniyete dayalı adalet anlayışı arasındaki karşılaştırma, çağdaş siyaset teorisinde olduğu kadar pratik politika tartışmalarında da merkezi bir rol oynayabilir.

Bu çalışmanın amacı, klasik faydacılıkla Rawls'un hakkaniyete dayalı adalet anlayışı arasındaki temel farklılıkları teorik bir düzlemde karşılaştırarak, adaletin nasıl temellendirilmesi gerektiğine ilişkin kapsamlı bir değerlendirme sunmaktır. Faydacılığın toplumsal faydayı maksimize etmeye yönelik yaklaşımı ile Rawls'un bireysel hakları önceleyen anlayışı arasındaki çatışma, yalnızca felsefi bir tartışma değil; aynı zamanda günümüz politika yapım süreçleri açısından da önemli kabul edilebilir. Bu doğrultuda çalışma, adaletin çoğunluğun yararı temelinde mi yoksa bireylerin eşit haklarını gözetilen bir çerçevede mi kurulması gerektiği sorusu etrafında, her iki yaklaşımın normatif güçlü ve sorunlu yönlerini eleştirel bir bakışla incelemeyi amaçlamaktadır.

1. Klasik Faydacılık ve Adalet Anlayışı

1.1. Temel İlkeler

Güncel siyaset teorisinde adalet tartışmaları, özellikle sınırlı kamusal kaynakların nasıl dağıtılması gerektiği ve bu dağıtımın hangi ölçütlere göre adil sayılacağı sorusu etrafında yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda klasik faydacılık, adaletin toplumsal faydanın maksimize edilmesi üzerinden temellendirildiği etkili bir yaklaşım olarak öne çıkar.

Faydacılık felsefesi, etik ve siyaset teorisi alanında önemli bir yere sahip olan, eylemlerin değerini sonuçlara dayanarak değerlendiren bir yaklaşımı ifade eder. Bu çerçevede faydacılığa göre adalet, yalnızca bireyler arasındaki eşitlik ya da haklar değil, aynı zamanda toplumsal mutluluğun en üst düzeye çıkarılmasıyla ilgilidir. Başka deyişle faydacılık, mutluluğu ya da genel refahı temel ahlaki ölçüt olarak görür (Kelly, 1990: 247) adalet yaklaşımını da bunun üzerine inşa eder.

Faydacılığın temel amacı genel mutluluğu veya faydayı maksimize etmektir. Bu etik teori, en iyi eylemin en fazla sayıda insan için en büyük iyilikle sonuçlanan eylem olduğunu varsayar. Başka bir deyişle, eylemler sonuçlarına göre değerlendirilir ve amaç, acıya göre haz veya ızdıraba göre mutluluk arasında en uygun dengeyi üretmektir. Bu noktada şunu da belirtmek gerekir ki faydacılık pragmatizm ile karıştırılmamalıdır. Pragmatizm, doğruluğu ve değeri daha çok pratik sonuçların bağlama göre işe yararlığı üzerinden değerlendiren esnek bir düşünce geleneğidir. Buna karşılık faydacılık, eylemlerin ya da kuralların ahlaki değerini belirli ve genel bir ölçüt olan faydanın maksimize edilmesi ilkesine dayandıran normatif bir etik teoridir. Bu nedenle faydacılık, yalnızca “işe yarayanı” değil, hangi eylemin ya da kuralın ahlaken doğru sayılacağını sistematik bir ilke çerçevesinde belirlemeyi amaçlar.

Bu genel çerçeve içinde faydacılık, Driver (2007: 63-65) tarafından literatürde eylem faydacılığı (act utilitarianism) ve kural faydacılığı (rule utilitarianism) olmak üzere iki eksen etrafında konumlandırılmıştır. Bu ayırım, eylemlerin ahlaki değerinin her bir somut eylemin doğrudan ortaya çıkardığı sonuçlara göre mi, yoksa genel olarak benimsenmesi hâlinde en yüksek

faydayı sağlayacak kurallar çerçevesinde mi değerlendirilmesi gerektiği sorusu etrafında şekillenmiştir. Bu yönüyle söz konusu ayırım, faydacı etik içinde adalet, haklar ve kuralların normatif statüsü tartışmalarında merkezi bir konuma sahiptir.

Bu ayırım çerçevesinde, eylem faydacılığı (act utilitarianism), her bir eylemin sonuçlarına tekil olarak bakar ve bir eylemin ahlaki değerini o eylemin ürettiği toplam faydaya göre değerlendirir (Driver, 2007: 63–65). Faydacılık ekolünün temsilcilerinden Jeremy Bentham'ın yaklaşımı da bu bakış açısını temsil eder. Bentham'a göre ahlak, matematiksel olarak ölçülebilecek haz ve acı hesaplarına indirgenebilir. Bir eylem, en fazla mutluluğu sağlıyorsa doğrudur; sağlamıyorsa yanlıştır. Bu nedenle Benthamcı faydacılıkta her durum kendi içinde yeniden değerlendirilir ve eylemlerin kendilerine içkin bir değerinin olmadığı yalnızca sonucun önemli olduğu kabul edilir. Bu yaklaşım, hızlı karar almayı kolaylaştırırsa da bireysel hakların ve adaletin ihmal edilmesine neden olabilir. Örneğin bir kişinin hakları ihlal edilse bile, eğer bu ihlal çoğunluğun faydasını artırıyorsa, eylem doğru kabul edilebilir.

Kural faydacılığı (rule utilitarianism), faydacı düşünce içinde, eylemlerin ahlaki değerinin tekil sonuçlardan ziyade genel olarak benimsenmesi hâlinde en fazla faydayı sağlayacak kurallara uygunluk temelinde değerlendirilmesi gerektiğini savunan bir yaklaşımdır (Driver, 2007: 63–65). Bu yaklaşım, klasik metinlerinde açık bir “kural faydacılığı” formülasyonu sunmamakla birlikte John Stuart Mill'in faydacılığı bireysel özgürlükler, toplumsal istikrar ve genel kuralların uzun vadeli etkileri çerçevesinde yorumlayan çağdaş okumalarla ilişkilendirilebilmektedir. Mill, ahlaki değerlendirmede yalnızca tekil eylemlerin sonuçlarının değil, bu eylemleri yönlendiren kuralların toplumsal düzeydeki etkilerinin de dikkate alınması gerektiğini vurgular. Nitekim Mill'e göre, “ahlaki kurallar, insanlığın ortak deneyimi tarafından sınanmış ve genel mutluluğu artırma eğilimi gösterdikleri için önemlidir” (Mill, 2017: 124). Bu bağlamda bireylerin haklarını koruyan ve toplumsal istikrarı güvence altına alan normlar, uzun vadede genel mutluluğu artırma potansiyeline sahiptir. Dolayısıyla kural faydacılığına göre ahlaki olarak doğru olan, tekil eylemlerden ziyade, uzun vadede en fazla faydayı üreten kuralların izlenmesidir.

Faydacılığın temel varsayımlarından biri, tüm bireylerin çıkarlarının ahlaki değerlendirmede eşit ağırlığa sahip olması gerektiğidir. Bentham'dan itibaren faydacı gelenek, “herkesin bir sayılması ve kimsenin birden fazla sayılmaması” ilkesini benimseyerek, statü, sınıf ya da toplumsal konumdan bağımsız bir ahlaki tarafsızlık iddiasında bulunur (Driver, 2007: 14–18).

Adalet bağlamında kural faydacılığı, özellikle önemlidir. Çünkü kişisel hakları görmezden gelen eylem faydacılığına kıyasla, adil kurumlar, eşitlik ilkesine dayanan kurallar ve bireysel özgürlükler, kural faydacılığında uzun vadeli toplumsal faydayı güvence altına alır. Bu anlamda Mill'in yaklaşımı, Rawls'un adalet anlayışıyla tamamen örtüşme de bireysel hakları daha çok gözetilen bir faydacılık türü olarak değerlendirilebilir (Bentham, 2000: 14-18; Kelly, 1990: 246-266; Mill, 2017: 117-155). Dolayısıyla, faydacılığın bu iki türü arasındaki fark, adaletin nasıl kavrandığıyla doğrudan ilişkilidir; Benthamcı yaklaşımda adalet, toplam faydanın artışıyla ölçülürken, Mill'in kuralcı yorumunda adalet, bireysel hakların korunmasıyla daha uyumlu hale gelir.

Bu iki yaklaşımın temelleri, Bentham ve Mill'in faydacılığı nasıl tanımladığına ve birey-toplum ilişkisini nasıl kurduğuna dayanır:

Özellikle Jeremy Bentham'ın the greatest happiness principle (en büyük sayıda insan için en büyük mutluluk) ve John Stuart Mill'in Utilitarianism (faydacılık) yaklaşımıyla beraber bireysel haklar ile kolektif yarar arasındaki dengenin sorgulanması bu felsefenin temelini oluşturur (Mill, 2017: 115-155). Bu açıdan klasik faydacılık teorisinde, fayda kavramı birey bazında değil de bir bütünsellik perspektifinde toplumsallığa içkin olarak değerlendirilmektedir. Her bir birey toplumsal faydaya bir katkı demektir; ne kadar çok birey varsa, toplumsal fayda da aynı oranda

artacaktır ya da en çok mutluluk en çok insanla mümkün olacaktır (Bentham, 2017: 19; Mill, 2017: 153).

Bentham'a göre adalet, insanların beklentilerinden doğan faydayla ilgilidir. Bir kuralın insanlarda beklenti yaratması ve bu beklentinin sağladığı faydanın yüksek olması durumunda, bu kurallar başka fayda hesaplarına üstün gelebilir. Başka deyişle adalet, Bentham'a göre ancak beklenti yaratıp fayda sağlıyorsa değerlidir; kendi başına ahlaki bir ilke olarak ele alınmaz. (Postema, 2019: 154).

Bentham'ın "en büyük sayıda insan için en büyük mutluluk" ve Mill'in "faydacılık" ilkesiyle birlikte klasik faydacı yaklaşımı, özellikle sınırlı kaynakların adil ve etkin dağıtımını gerektiren kamu politikaları, ekonomi ve hukuk alanlarında işlevsel bir rasyonalite zemini sunduğu düşüncesinde yaklaşımını meşru kılar. Klasik faydacılığın adalet anlayışını daha somut bir şekilde açıklamak için şöyle birkaç örnek verilebilir:

Bir devletin elinde sınırlı sayıda yoğun bakım yatağı veya yaşam kurtarıcı tıbbi ekipman (örneğin solunum cihazı) olduğu varsayımı üzerinden gidildiğinde bu durumda devlet, bu kaynakları kimlere tahsis edeceğine dair bir karar vermek zorundadır. Faydacılık bakış açısına göre bu karar, en çok sayıda insan için en büyük iyilik ilkesine göre verilmelidir. Buna göre örneğin tıbbi müdahaleyle iyileşme şansı yüksek olan hastalara öncelik verilmesi daha etik bir tercih olarak görülür. Aynı şekilde, bir kişinin iyileşmesinin topluma katkı potansiyeli daha yüksekse (örneğin sağlık çalışanı), bu kişi önceliklendirilebilir. Bu yaklaşımda adalet, herkesin eşit şekilde kaynaklara erişmesinden değil, toplumsal toplam faydanın en üst düzeye çıkarılmasından geçer. Bu nedenle, herkesin eşit derecede hak sahibi olması gerektiğini savunan geleneksel adalet anlayışına göre adil olmayan bir karar, faydacı etik açısından doğru ve gerekli kabul edilebilir.

Başka bir örnek daha verilebilir; faydacılık felsefesi bir ülkenin hükümeti, uzun vadede ekonomik büyümeye katkı sağlama ihtimali düşük olan mültecilere ya da yaşlı bireylere sosyal destek vermektense, bu kaynakları genç, eğitilmiş iş gücüne harcamayı tercih ettiğinde, bu karar faydacı temellidir çünkü toplumsal faydayı maksimize etmeyi amaçlar. Ancak bu kararın aynı zamanda sosyolojik dışlama, politik kutuplaşma ve hukuksal eşitsizlik yaratma potansiyelini taşımasından ötürü bireysel haklar kapsamında bir dezavantaj olarak görülebilir.

Bu örnekler, faydacılığın karar alma süreçlerinde eşitlikten çok sonuçları önceliğini ve adaletin bu sonuçlara bağlı olarak değerlendirildiğini gösterir. Faydacılık anlayışında, toplam faydaya ulaşmak mühimdir ve bu faydanın sağlanabilmesi için toplumsal fayda bir bütün olarak değerlendirilmeli; gerektiğinde bir kısım bireyin haklarının göz ardı edilmesi olağan karşılanabilmelidir (Eryılmaz, 2020: 229-230).

Faydacılık, Bentham'dan itibaren yalnızca bireysel ahlaki değil, yasama faaliyetini ve kamu politikalarını yönlendirebilecek rasyonel bir ölçüt sunma iddiasıyla geliştirilmiştir. Mill ile birlikte bu yaklaşım, niceliksel haz hesaplarının ötesine geçerek, bireysel özgürlükler, ifade hakkı ve uzun vadeli toplumsal refah gibi değerleri de kapsayan daha karmaşık bir normatif çerçeveye kavuşmuştur. Bu yönüyle faydacılık, modern siyasal ve hukuki kurumların şekillenmesinde yalnızca pratik değil, aynı zamanda teorik bir referans noktası hâline gelmiştir.

Dolayısıyla faydacılık anlayışına göre bireylerin hakları, onların doğuştan sahip olduğu değişmez değerler olarak değil; toplumsal toplam faydayı artırdıkları ölçüde anlamlıdır. Yani faydacı yaklaşıma göre bir hakkın tanınması ancak toplumsal fayda yaratıyorsa etik olarak savunulabilir; aksi durumda bu hak meşru sayılmaz. Ancak bu tür olumlu sonuçlar üretmeyen bir talep, ahlaki açıdan hak olarak kabul edilemez ve bireylere bu doğrultuda bir hak tanınması da gerekli görülmez.

1.2. Klasik Faydacılık ve Adalet Anlayışının Avantajları

Özellikle kamu politikaları, ekonomi ve hukuk alanlarında oldukça işlevsel avantajlar sunar. Öncelikle, sınırlı kaynakların en verimli şekilde kullanılmasını amaçladığı için karar alma süreçlerinde rasyonel bir zemin sağlar. Devletin sağlık, eğitim ya da sosyal yardım politikalarında, kaynakların toplumun geneline en fazla yarar sağlayacak biçimde dağıtılması, faydacı adalet yaklaşımı sayesinde mümkün olur. Bu durum hem kamu hizmetlerinin etkinliğini artırır hem de israfı önler. Ayrıca faydacılık karar vericilere pratik ve ölçülebilir bir rehberlik sunar; karmaşık etik ya da hukuki sorunlarda, eylemlerin sonuçlarına bakarak toplumun genel refahını öncelemek, politika üretiminde esneklik ve duyarlılık kazandırabilir.

Bu bağlamda faydacılık, ahlaki ve siyasal kararların yalnızca belirli grupların çıkarlarına değil, tüm toplum için gerekçelendirilebilir sonuçlara dayanması gerektiğini savunur. Mill'e göre, bir eylem ya da politika ancak genel mutluluğu artırma eğilimi taşıdığı ölçüde kamusal olarak savunulabilir (Mill, 2017: 21–25). Bu özellik, faydacılığı modern kamu politikası tartışmalarında rasyonel bir karar verme modeli hâline getirmiştir (Kelly, 1990: 252–260).

Klasik faydacılığın bu yönleri, Rawls'un eleştirilerine rağmen onu modern siyaset felsefesinde göz ardı edilemez bir teori hâline getirmektedir. Özellikle sınırlı kaynakların tahsisini gerektiren kamu politikalarında faydacılık, karar vericilere pratik ve karşılaştırılabilir bir ölçüt sunar. Sağlık, eğitim, sosyal yardım ve altyapı gibi alanlarda, hangi politikanın daha fazla kişi için daha büyük bir fayda ürettiğinin hesaplanabilir olması, faydacılığı yalnızca ahlaki değil, aynı zamanda yönetsel açıdan da cazip kılar. Bu nedenle faydacılık, yalnızca normatif bir etik teori olarak değil, aynı zamanda kamu yönetimi ve iktisadi planlama açısından işlevsel bir karar alma modeli olarak da değerlendirilebilir. Rawls'un faydacılığa yönelttiği eleştiriler tam da bu noktada önem kazanır; zira 3. başlıktan itibaren daha detaylı olarak ele alınacağı üzere Rawls, faydacılığın pratik rasyonelliğini bütünüyle reddetmekten ziyade bu rasyonelliğin adaletin tüm boyutlarını kapsayıp kapsayamayacağını sorgular. Dolayısıyla Rawls'un kuramı, faydacılığı dışlayan değil, onun sınırlarını normatif açıdan görünür kılan bir alternatif olarak okunmalıdır.

1.3. Klasik Faydacılık ve Adalet Anlayışının Dezavantajları

İlk olarak, klasik faydacılığın adalet anlayışı, çoğunluğun faydasını esas aldığı için, azınlık grupların hakları ikinci planda kalabilir. Örneğin, toplumsal çoğunluk bir azınlık grubun belirli haklara sahip olmasının kendi refahlarını azaltacağını düşünürse, bu hakların tanınmaması faydacı yaklaşıma göre "doğru" kabul edilebilir. Bu da azınlıkların sistematik olarak dışlanmasına yol açabilir (Rawls, 1971: 22-27)

İkinci olarak, bu yaklaşımda bireylerin değeri bir bütünün içinde eriyik haldedir; bireylerin değeri, sağladıkları toplam faydaya bağlı olarak değerlendirilir. Bu da bireylerin araçsallaştırılması tehlikesini çağırabilir (Williams, 2008: 97).

Üçüncü olarak yaşam hakkı, ifade özgürlüğü gibi temel hakların faydacı yaklaşımda mutlak bir güvenceye sahip olduğu söylenemez. Sebebi yine bir hakkın korunmasının toplumsal fayda hesabına göre yapılmasıdır (Nagel, 2012: 75-90).

Dördüncü olarak, toplumsal faydanın neye göre ölçüleceği konusu da bir belirsizlik taşımaktadır. Kimin faydası daha öncelikli olacak? Gibi bir soru aslında faydacılığın bir noktada subjektif bir değer taşıdığını da göstermektedir (Sen, 1985: 2-5).

Son olarak, faydacı kararlar daha çok kısa süreli faydaya odaklanmaktadır. Bu da bazen kısa vadede yüksek fayda sağlayabilir ama uzun vadede ciddi zararlar doğurabilir (Parfit, 1986: 26-28).

Yukarıda ele alınan eleştiriler, klasik faydacılığın modern siyaset ve ahlak felsefesindeki önemini ya da rasyonel karar alma süreçlerine sunduğu katkıyı bütünüyle geçersiz kılmamaktadır.

Nitekim faydacılık, özellikle sınırlı kaynakların dağıtımı, kamu yararının gözetilmesi ve kolektif risklerin yönetimi gibi alanlarda güçlü ve işlevsel bir normatif çerçeve sunmaktadır. Bununla birlikte bu yaklaşımın adalet anlayışını büyük ölçüde toplam faydanın maksimize edilmesi ilkesine dayandırması, bireylerin temel hakları, eşit ahlaki statüleri ve toplumsal uzlaşmanın meşruiyeti gibi bazı normatif soruları açık bırakmaktadır. İşte bu noktada John Rawls'un katkısı, faydacılığı dışlayan bir reddiyeden ziyade adaletin yalnızca sonuçlara değil, bu sonuçların hangi ilkeler temelinde ve hangi bireyler açısından kabul edilebilir olduğuna da odaklanması gerektiğini savunan alternatif bir perspektif sunmaktır. Rawls, faydacılığın güçlü sonuç odaklı rasyonalitesini ciddiye almakla birlikte adaletin özgür ve eşit bireylerin rasyonel olarak onaylayabileceği ilkeler temelinde kurulması gerektiğini ileri sürerek, modern adalet tartışmasına farklı bir normatif derinlik kazandırmıştır. Bu bağlamda “adalet olarak hakkaniyet” yaklaşımı, klasik faydacılığın sağladığı fayda merkezli analizleri bütünüyle reddetmeden, onları haklar, eşitlik ve meşruiyet ekseninde yeniden düşünmeyi amaçlayan bir kuramsal çerçeve olarak ortaya çıkmaktadır.

2. John Rawls'un Hakkaniyete Dayalı Adalet Teorisi

John Rawls, klasik faydacılığın en fazla iyiyi -mutluluk, tatmin ya da haz gibi değerleri- maksimize etmeyi hedefleyen yaklaşımını teleolojik¹ bir ahlak anlayışı olarak değerlendirir. Rawls, bu yaklaşımın ilk bakışta rasyonel ve ikna edici görüldüğünü kabul etmekle birlikte yalnızca toplam faydaya odaklanmanın, iyiliğin kimler arasında ve hangi koşullarda dağıtıldığı sorusunu ikincil hâle getirdiğini ileri sürer (Rawls, 1971: 25–26). Ona göre yüz kişilik bir toplumda doksan kişinin mutluluğu artarken geri kalan on kişinin temel özgürlükleri feda ediliyorsa, klasik faydacılık açısından bu durum kabul edilebilir sayılabilir; çünkü toplam mutluluk artmıştır. Ancak Rawls, böyle bir muhakemenin bireyleri ahlaki açıdan birbirinden bağımsız öznelerle değil, tek bir bütünün parçalarına indirgediğini vurgular. Bu noktada bireylerin arzuları, sanki tek bir kişinin arzularıymış gibi “tek bir büyük arzu havuzu”nda toplanır ve toplum, bu varsayımsal tek öznenin faydasını maksimize edecek şekilde düzenlenir (Rawls, 1971: 26–27).

Rawls, bu nedenle gerçek bir adalet anlayışının yalnızca toplam faydaya değil, aynı zamanda bu faydanın dağılımının hakkaniyetine odaklanması gerektiğini savunur ve faydacılığı deontolojik² bir perspektiften şu sorular aracılığıyla sorgular:

“Birkaç kişinin zarar görmesi, diğer pek çok kişinin elde ettiği daha büyük bir faydayı haklı çıkarabilir mi? Adaletin sağlanması için herkese eşit özgürlük tanınması mı gerekir? Ve bu özgürlük, yalnızca herkesin bireysel çıkarına hizmet eden ekonomik ya da sosyal eşitsizliklerin kabul edilmesiyle mi mümkün olur?” (Rawls, 1971: 40–41). Rawls, bu sorular üzerinden faydacılığın ahlaki sınırlarını görünür kılar ve bu eleştiriler üzerine “adalet olarak hakkaniyet” anlayışını inşa eder.

Bu noktada, faydacı yaklaşımın sınırlı sağlık kaynaklarının dağıtımına ilişkin sunduğu rasyonalite ile Rawls'un itirazı arasındaki fark daha açık biçimde görülebilir. Faydacı bakış açısı, yoğun bakım yataklarının iyileşme ihtimali yüksek ya da topluma katkı potansiyeli fazla olan bireylere tahsis edilmesini, toplam faydayı maksimize ettiği ölçüde adil sayabilir. Ancak Rawlsçu bir perspektiften bakıldığında, bu tür bir kararın meşruiyeti yalnızca ortaya çıkan fayda miktarıyla değil, en dezavantajlı konumdaki bireylerin bu tahsis ilkesine rasyonel olarak rıza gösterip gösteremeyeceğiyle değerlendirilir. Eğer bir birey, hangi konumda olacağını bilmeden bu ilkeyi kabul edemiyorsa, söz konusu dağıtım Rawls'a göre adil değildir. Bu nedenle Rawls'un adalet

¹Bu kavrama göre, sonucun iyi/faydalı olduğu takdirde, eylemin de doğru olduğu varsayılmaktadır.

²Bu kavrama göre, bir eylemin doğru olup olmadığı, sonucu değil, eylemin kendisine ve ilkesine bağlıdır. Bu durumda bazı eylemler sonuç ne olursa olsun yanlış kabul edilebilir.

anlayışı, sağlık gibi temel kamusal hizmetlerin dağıtımında fayda maksimizasyonunu değil, eşit saygı ve karşılıklılık ilkesini esas alır.

Klasik faydacılık ile Rawls'un hakkaniyete dayalı adalet anlayışı arasındaki temel fark, yalnızca adalet kavrayışından değil, toplumun nasıl tasavvur edildiğinden de kaynaklanır. Rawls'a göre her bireyin farklı değerleri, arzuları ve yaşam planları vardır; bireyleri "tek bir kişi gibi" değerlendirmek, bu farklılıkları ve bireysel hakları silmek anlamına gelir. Bu durum, bireylerin başkalarının mutluluğu için araçsallaştırılmasına yol açar (Rawls, 1971: 25–27). Bu nedenle adalet, yalnızca toplam arzuların tatminine değil, kimin neye ve ne ölçüde eriştiğine - yani dağıtımın adilliklerine- odaklanmalıdır. Rawls'un faydacılığa yönelttiği bu eleştiri, literatürde sıklıkla "doğrunun iyi karşısındaki önceliği" ilkesiyle ifade edilir. Bu ilkeye göre adalet ilkeleri, bireylerin benimsediği mutluluk, haz ya da iyi yaşam anlayışlarından normatif olarak önce gelir ve bu anlayışlar uğruna feda edilemez (Kocaoğlu, 2015: 49–55).

Rawls'un faydacılığa yönelttiği eleştirinin merkezinde, adaletin yalnızca ortaya çıkan sonuçlarla değil, bu sonuçların hangi ahlaki gerekçelerle ve kimlerin rızasıyla kabul edilebilir hâle geldiği sorusu yer alır. Faydacılık, belirli bir düzenlemenin toplam mutluluğu artırdığını göstermeyi yeterli görürken, Rawls'a göre bu durum, söz konusu düzenlemeden dezavantajlı çıkan bireylerin bu ilkelere rasyonel olarak neden uyması gerektiği sorusunu yanıtız bırakır. Bu nedenle Rawls, adaletin ölçütünü yalnızca fayda maksimizasyonunda değil, özgür ve eşit bireylerin karşılıklılık ilkesine dayalı olarak kabul edebileceği ilkelere bağlar. Adil bir toplumsal düzen, yalnızca iyi sonuçlar üretmekle değil, aynı zamanda bu sonuçları doğuran kuralların herkes için makul gerekçelere dayanmasıyla meşru hâle gelir.

Rawls'un siyaset felsefesindeki konumu da bu noktada belirginleşir. Bercuson'a göre Rawls, faydacılığı eleştirirken yalnızca belirli bir ahlak kuramını değil, modern siyasal düşüncede hâkim olan teleolojik akıl yürütme biçimini de sorgular. Bu bağlamda Rawls, adaleti Kantçı bir çizgide konumlandırarak, bireyleri ortak bir amaç uğruna araçsallaştıran yaklaşımlara karşı çıkar (Bercuson, 2014: 72–79). Freeman da Rawls'un eleştirisinin merkezinde, faydacılığın toplumu karşılıklı saygıya dayalı bir iş birliği düzeni olarak kavrayamamasının yer aldığını belirtir. Faydacılık bireyleri toplam faydanın üretim araçları olarak ele alırken, Rawls için toplum, özgür ve eşit bireylerin karşılıklılık ilkesine dayalı adil bir iş birliği sistemidir (Freeman, 2007: 45–52).

Rawls'un hakkaniyete dayalı adalet anlayışı iki temel ilke üzerine kuruludur. Birinci ilke, herkesin en geniş temel özgürlüklere eşit biçimde sahip olması gerektiğini savunur. Bu özgürlükler, hiçbir toplumsal ya da ekonomik kazanç uğruna sınırlandırılmaz ve Rawls'a göre adalet teorisinin normatif çekirdeğini oluşturur (Rawls, 1971: 195–235). İkinci ilke olan farklılık ilkesi ise sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin ancak toplumun en az avantajlı üyelerinin durumunu iyileştirdiği ölçüde meşru olabileceğini ileri sürer (Rawls, 1971: 75–80). Bu iki ilke birlikte ele alındığında Rawls'un "demokratik eşitlik" modeli ortaya çıkar; bu model yalnızca fırsatların değil, sonuçların da adil olmasını hedefler.

Rawls'un orijinal durum ve cehalet perdesi kavramları, bu adalet anlayışının düşünsel temelini oluşturur. Bireylerin kendi toplumsal konumlarını, doğal yeteneklerini ve yaşam planlarını bilmeden adalet ilkeleri üzerinde uzlaşmaları, bu ilkelerin tarafsızlığını ve evrenselliğini güvence altına alır (Rawls, 1971: 54–58). Bu noktada Rawls, adaletin yalnızca doğru sonuçlar üretmesini değil, bu sonuçlara götüren karar süreçlerinin de herkes açısından kabul edilebilir olmasını normatif bir zorunluluk olarak görür.

Bu yaklaşım, somut bir kamu politikası örneği üzerinden daha açık biçimde görülebilir. Devletin sağlık yatırımlarını ağırlıklı olarak şehir merkezlerine yöneltmesi, klasik faydacı bakış açısından nüfus yoğunluğu ve toplam fayda gerekçesiyle makul görülebilir. Ancak bu durum, kırsal bölgelerde yaşayan ve gelir düzeyi görece düşük bireylerin sağlık hizmetlerine erişimini

zorlaştırmaktadır. Rawlsçu bir perspektiften bakıldığında, şehir merkezlerindeki büyük ölçekli yatırımların bir kısmının kırsal bölgelerde erişilebilir sağlık merkezlerine yönlendirilmesi, en dezavantajlı grupların durumunu iyileştirdiği ölçüde adil ve meşrudur. Bu örnek, Rawls'un adalet anlayışının yalnızca kaynakların toplam verimliliğini değil, bu kaynakların toplumsal olarak en kırılgan gruplar üzerindeki etkisini esas aldığını göstermektedir.

Rawls'un adalet kuramı, temellerini klasik toplumsal sözleşme geleneğinden alır. Locke, Rousseau ve özellikle Kant'tan esinlenen Rawls, bu geleneği tarihsel bir sözleşme anlayışı olmaktan çıkararak, hipotetik ve normatif bir uzlaşma modeli hâline getirir (Rawls, 1971: 11). Thomas Nagel de (1973: 220–226) Rawls'un bu yaklaşımını, klasik sözleşmecî geleneğin modern ve felsefi açıdan daha tutarlı bir yorumu olarak değerlendirir (Nagel, 1973: 220–226). Nagel'e göre Rawls'un önerdiği ilkeler, tarihsel bir sözleşmenin değil, ahlaki geçerliliği olan evrensel bir uzlaşmanın ifadesidir.

Sonuç olarak Rawls'un hakkaniyete dayalı adalet anlayışı, fayda maksimizasyonunun ötesine geçerek, bireysel hakların, eşitliğin ve tarafsızlığın güvence altına alındığı meşru, istikrarlı ve ahlaki açıdan gerekçelendirilebilir bir toplumsal düzen önerisi sunar. Bu yönüyle Rawls, modern adalet tartışmalarında faydacılığın güçlü normatif iddialarına karşı, hak temelli ve süreç odaklı bir alternatif geliştirmiştir.

2.1. John Rawls'un Hakkaniyete Dayalı Adalet Teorisinin Avantajları

İlk olarak, Rawls'un kendi ifadesiyle “her kişi, herkesin aynı özgürlük sisteminden yararlanabileceği en geniş temel özgürlükler bütününe eşit haklara sahiptir” ifadesiyle bireylerin temel hak ve özgürlüklerini toplumsal fayda adına feda edilemeyecek mutlak değerler olarak ele alır. Bu yönüyle klasik faydacılığın eleştirildiği “bireyi araçsallaştırma” sorununun önüne geçer (Rawls, 1971: 53).

İkinci olarak, “eşitsizlikler ancak en kötü durumdakilerin lehine ise meşrudur.” ifadesiyle Rawls'un “farklılık ilkesi” (difference principle), sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin yalnızca toplumun en az avantajlı üyelerinin durumunu iyileştirdiği sürece kabul edilebilir olduğunu savunur. Bu ilke, toplumsal adaletin yalnızca eşit başlangıç fırsatlarıyla değil, sonuçlara dayalı telafi edici önlemlerle de sağlanması gerektiğini ortaya koyar (Rawls, 1971: 75).

Üçüncü olarak, Rawls'un “orijinal konum” ve “cehalet perdesi” kavramları, insanların kendi çıkarlarından bağımsız biçimde adil ilkeler üzerinde uzlaşabileceklerini varsayar. Bu varsayım, tarafsızlığı ve nesnelliliği mümkün kılar. “Cehalet perdesi altında bireyler, hangi sosyal sınıfta doğacaklarını bilmedikleri için adil olanı seçeceklerdir” (Rawls, 1971: 12–13). Bu düşünce, ideal sözleşmecî yaklaşımların en etkili örneklerinden biridir ve geniş bir teorik kabul görmüştür (Freeman, 2007).

Dördüncü olarak, Rawls'un kuramı, “Adalet, bireylerin üzerinde uzlaşabileceği ilkelerle meşrulaştırılmalıdır” (Rawls, 1971: 10) sözü ile adaletin ilkelerini bireylerin rasyonel bir uzlaşıyla kabul edecekleri bir sözleşme zeminine dayandırır. Bu, siyasi ve hukuki düzenin meşruiyetini artırır. Bu yönüyle Hobbes, Locke ve Rousseau'nun toplumsal sözleşme yaklaşımlarının çağdaş bir devamı niteliğinde değerlendirilmektedir. (Kymlicka, 2002).

Beşinci olarak, Rawls'un ilkeleri evrensel uygulanabilirlik iddiası taşır; “toplum, farklı dünya görüşlerine sahip bireylerin bir arada yaşayabileceği adil bir iş birliği sistemi olmalıdır” (Rawls, 1993: 15) sözü ile kişisel, sınıfsal ya da kültürel çıkarları aşan bir adalet anlayışı sunar. Özellikle liberal toplumlar içinde çoğulculuğu dikkate alması bakımından Rawls'un teorisi, kapsayıcı bir “politik liberalizm” çerçevesi sunar (Rawls, 1993).

2.2. John Rawls'un Hakkaniyete Dayalı Adalet Teorisinin Dezavantajları

İlk olarak, Michael Sandel (1982), Rawls'un bireyleri toplumsal bağlarından soyutlanmış şekilde varsaydığı "özgür ve rasyonel birey" modelini eleştirmiştir. Oysa bireyler, değerlerini, kimliklerini ve anlamlarını büyük ölçüde içinde buldukları toplumdan, kültürden ve ilişkilerden alırlar. Bu yüzden Rawls'un bu fikri, gerçek toplumsal yaşama yeterince karşılık gelmez.

İkinci olarak, Libertaryen filozof Robert Nozick (1974) Rawls'un bireylerin doğuştan eşit mutlak haklara sahip olduğu fikrini eleştirmiştir. Ona göre Rawls'un ekonomik eşitsizliklerin yalnızca en kötü durumda olanların lehine olduğu sürece meşru sayılması, bireylerin mülkiyet haklarını ve özgürlüklerini ihlal edebilir. Nozick, bireylerin kendi emeklerinin ve yeteneklerinin meyvelerini istedikleri gibi kullanma özgürlüğüne sahip olması gerektiğini savunur. Rawls'un önerdiği yeniden dağıtımcı sistem ise Nozick'e göre bu özgürlüğü sınırlar.

Üçüncü olarak, Amartya Sen (2009) Rawls'un kuramını teorik olarak değerli bulsa da onun fazla "kurumsal" ve "ideal" olduğu fikriyle eleştirir. Sen'e göre Rawls, adaletin "mükemmel bir toplumsal düzen" kurarak sağlanabileceğini varsayar. Oysa gerçek hayatta daha acil olan soru, "hangi durum diğerine göre daha adildir?" olmalıdır. Bu nedenle Sen, Rawls'un yaklaşımının soyut düzeyde kaldığını ve pratik karşılaştırmalı adalet anlayışını yeterince geliştirmediğini savunur.

Sonuç

Bu çalışma, adaletin felsefi temellerini sorgularken, klasik faydacılık ile John Rawls'un hakkaniyete dayalı adalet teorisini karşılaştırmalı biçimde ele almıştır. Klasik faydacılık, toplumsal refahı maksimize etme hedefi doğrultusunda eylemlerin doğruluğunu sonuçları üzerinden değerlendirirken, bireysel hakların bu yaklaşım içinde çoğu zaman araçsallaştırılabileceği yönünde eleştirilere maruz kalmıştır. Jeremy Bentham ve John Stuart Mill gibi düşünürlerin geliştirdiği faydacı anlayış, kamu politikalarında verimliliği artırma, kaynakları etkin kullanma ve çoğunluğun yararını gözetme noktasında önemli avantajlar sunarken; azınlıkların haklarının göz ardı edilmesi, bireylerin değersizleşmesi ve temel özgürlüklerin ikinci plana atılması gibi ciddi etik sorunlara da yol açabilmektedir.

Buna karşılık Rawls'un adalet anlayışı, yalnızca toplam faydanın artırılmasına değil, bu faydanın kimler arasında ve nasıl dağıtıldığına odaklanır. Ona göre adalet, bireylerin eşit haklara sahip olduğu ve dezavantajlı grupların gözetildiği bir toplumsal yapıda mümkündür. Rawls'un adalet anlayışı, bireylerin kendi toplumsal konumlarını bilmedikleri varsayımsal bir başlangıç durumu olan "orijinal durum" ve "cehalet perdesi" kavramları üzerine kuruludur. Bu çerçevede, bireylerin kendi çıkarlarını bilmedikleri koşullarda, herkesin kabul edebileceği adil ilkelere rasyonel biçimde ulaşacakları varsayılır. Ancak bu yaklaşımda olduğu gibi, bireylerin değer ve tercihleri toplumsal ilişkilerden bağımsız olarak düşünülemez, bu bireysel adalet anlayışının soyut bir zemine indirgenmesi olarak değerlendirilir. Bu açıdan Rawls, adaletin yalnızca sonuçlarla değil, tarafsız ve eşitlikçi süreçlerle de evrensel biçimde kurulması gerektiğini savunur. Rawls'un özellikle "farklılık ilkesi" aracılığıyla, dezavantajlı bireylerin durumunu iyileştirmeyi merkeze alması, onu klasik faydacılıktan ayıran en önemli özelliklerden biridir. Ancak Rawls'un kuramı da çeşitli eleştirilerle karşı karşıya kalmıştır. Michael Sandel, Rawls'un birey kavrayışını toplumsal gerçeklikten uzak bulurken; Robert Nozick, mülkiyet haklarının ihlali riskine dikkat çekmiştir. Amartya Sen ise Rawls'un yaklaşımının fazlasıyla idealize edilmiş ve uygulamaya uzak olduğunu ileri sürmüştür.

Bütün bu değerlendirmeler ışığında, bu çalışmanın temel savı, yalnızca toplumsal faydayı önceleyen bir adalet anlayışının, bireysel hakları göz ardı edebileceği ve özellikle kırılgan toplumsal grupların zarar görebileceği yönündedir. Bu nedenle bireylerin eşit haklara ve fırsatlara sahip olmasını savunan, adaletin yalnızca sonuçlara değil süreçlere de odaklanmasını gerektiren

Rawlsçu yaklaşımın, daha kapsayıcı ve sürdürülebilir bir adalet anlayışı sunduğu sonucuna varmak mümkündür. Yine de bu iki teorinin mutlak karşıtlar olarak değil, birbirlerini tamamlayıcı biçimde değerlendirilmesi gerektiği de unutulmamalıdır. Zira toplumsal refah ve bireysel haklar arasındaki denge, adaletin uygulanabilirliği açısından hem normatif hem de pratik düzeyde önem taşımaktadır.

Bu doğrultuda, bu iki farklı adalet anlayışının günümüz politika yapım süreçlerine uygulanabilirliği açısından da bir değerlendirme yapıldığında, Rawls'un hakkaniyete dayalı adalet anlayışının özellikle sosyal devlet uygulamalarında etkili bir çerçeve sunduğu görülmektedir. Örneğin, Avrupa'daki sosyal refah sistemleri -özellikle İskandinav modelleri- Rawls'un farklılık ilkesini hatırlatacak biçimde, en dezavantajlı gruplara öncelik tanıyan gelir dağılımı ve sosyal güvenlik politikalarıyla şekillenmektedir. Aynı şekilde, temel gelir asgari sağlık güvencesi ve eğitime erişim politikaları gibi uygulamalar, bireysel hakların sadece tanınması değil, fiilen kullanılabilir olması gerektiğini savunan Rawlsçu ilkelere yakındır. Oysa faydacı yaklaşım, bu tür uygulamaları ancak çoğunluğa kısa vadeli fayda sağladığı ölçüde savunabilir; bu da eşitlik ve kapsayıcılık ilkeleriyle zaman zaman çelişebilir.

Klasik faydacı adalet anlayışının yalnızca fayda maksimizasyonu üzerinden tanımlanması, günümüz çoğulcu toplumlarının karmaşık yapısı açısından sınırlı bir perspektif sunmaktadır. Özellikle derinleşen ekonomik eşitsizlikler, göçmen hakları ve sosyal dışlanma gibi sorunlar karşısında, adaletin sadece sonuçlara değil, sürece ve fırsatlara dayalı olarak kurgulanması gereklidir. Bu bağlamda Rawls'un teorisi, bireylerin araçsallaştırılmasına karşı duran ve eşit temel özgürlükleri önceleyen yaklaşımıyla daha kapsayıcı ve meşru bir toplumsal düzen önerisi sunar.

Bununla birlikte faydacılığın kamu politikalarında kaynakların etkin ve ölçülebilir biçimde kullanılmasına yaptığı vurgu, uygulamada dikkate değer bir avantaj sağlamaktadır. Her ne kadar Rawls'un kuramı ile faydacılık, teorik olarak uzlaşmaz temellere dayansa da -biri bireysel hakları mutlaklaştırırken diğeri sonuçları önceler- pratik düzeyde bu iki yaklaşım, belirli sosyal politika alanlarında birbirini dengeleyici biçimde kullanılabilir. Özellikle sosyal devlet uygulamalarında hem adil dağılımı gözetmek hem de kaynakların verimli kullanımını sağlamak açısından bu tür bir dengeleyici bakış mümkün olabilir. Bu nedenle bu iki yaklaşımın felsefi bir sentezi olmasa da etik-politik uygulamalarda birbirini tamamlayan yönleriyle birlikte değerlendirilmesi hem normatif meşruiyet hem de pratik uygulanabilirlik açısından daha dengeli bir adalet anlayışının gelişmesine katkı sunabilir.

Sonuç olarak, adaletin teorik temellendirilmesinde yalnızca çoğunluğun faydasına odaklanan yaklaşımların yetersiz kaldığı; bireysel hakların korunması, eşitlik ilkelerinin gözetilmesi ve toplumsal çeşitliliğin adil biçimde temsil edilmesinin, daha bütüncül bir adalet anlayışının inşasında önemli olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Bentham, J. (2000). *An introduction to the principles of morals and legislation*. (Original work published in 1781). Kitchener, Ontario: Batoche Books.
- Bentham, J. (2017). *Ahlak ve Yasama İlkeleri*. (Çev. Ö. Saruhanoğlu ve U. K. Boyacı). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Bercuson, J. (2014). *John Rawls and the history of political thought*. London: Routledge.
- Driver, J. (2007). *Ethics: The fundamentals*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Eryılmaz, E. (2020). John Rawls'un İnsaf Olarak Adalet Teorisinin Eleştirel Bir Değerlendirmesi. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (30), 223–240.
- Freeman, S. (2007). *Rawls*. New York: Routledge.
- Kelly, P. J. (1990). *Utilitarian strategies in Bentham and John Stuart Mill*. Cambridge University Press, 2(2), ss. 245–266.
- Kocaoğlu, M. (2015). *John Rawls: Adalet Teorisi ve Temel Kavramları*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Kymlicka, W. (2002). *Contemporary political philosophy: An introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Mill, J. S. (2017). *Faydacılık*. (Çev. S. Aktuyun). İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Nagel, T. (1973). Rawls on justice. *The Philosophical Review*, 82(2), 220–234.
- Nagel, T. (2012). *Mortal questions*. UK: Cambridge University Press.
- Nozick, R. (1974). *Anarchy, state, and utopia*. New York: Basic Books.
- Parfit, D. (1986). *Reasons and persons*. Englands: Oxford University Press.
- Postema, G. J. (2019). *Utility, publicity, and law: Essays on Bentham's moral and legal philosophy*. Oxford: Oxford University Press.
- Rawls, J. (1971). *A theory of justice*. London: Harvard University Press.
- Rawls, J. (1993). *Political liberalism*. New York: Columbia University Press.
- Sandel, M. (1982). *Liberalism and the limits of justice*. New York: Cambridge University Press.
- Sen, A. (1985). *Commodities and capabilities*. England: Oxford University Press.
- Sen, A. (2009). *The idea of justice*. London: Harvard University Press.
- Williams, B. (2008). *Utilitarianism: For and against*. UK: Cambridge University Press.